

Ovidiu – prin ochii cititorilor săi de pe tărâmul dobrogean

Ana-Maria Răducan
Institutul de Studii Avansate pentru
Cultura și Civilizația Levantului
raducan_ana_maria@institutlevant.ro

Mai este Ovidiu actual?

Cei mai mulți dintre voi l-ați întâlnit pe poetul Ovidiu în copilărie, în cărțile de școală și de acasă sau, de ce nu, chiar în manualul de latină, poate i-ați citit versurile sau poate ați citit vreo carte al cărei subiect a fost inspirat de viața și opera sa. Vă sună cunoscute titluri precum *Drum bun, cireșari!*, *Dumnezeu s-a născut în exil* sau „comedia amară” *Viața și pătimirile lui Publius Ovidius Naso*? În orice caz, tuturor le este cunoscută statuia poetului gânditor din fața Muzeului de Istorie și Arheologie din Constanța.

Fig. 1. Statuia poetului Ovidiu din fața Muzeului de Istorie și Arheologie din Constanța.

Știați că această statuie a reprezentat modelul celei aflate în Italia, în orașelul natal al lui Ovidiu, Sulmona, aflat la vreo 150 km de Roma? An de an, liceeni din toată țara se întrec în a traduce și a comenta cât mai frumos pasajele latinești din opera lui Ovidius la olimpiada națională *Certamen Ovidianum Ponticum*, iar cei mai buni dintre ei ajung chiar la faza internațională, în Sulmona. În anul de grație 2020, din cauza condițiilor pandemice, când toate olimpiadele școlare s-au anulat, la secția de Limbi Clasice (latină-greacă) a Universității din București, de dragul lui Ovidiu, concursul dedicat lui s-a desfășurat sub o formă mult mai jucăușă, sub titulatura *Certamen Covidianum*. Astfel, în locul traducerilor anevoioase din latină, care cer muncă, pricepere și creativitate, tinerii au răspuns provocării de a se juca serios cu cuvintele latinești și să improvizeze versuri, care să fie cântate pe ritmurile melodiei Ameno, de la Era¹. Pentru că, vorba lui Ovidiu, care poate vă este cunoscută de la ora de Chimie: *Omnia mutantur, nihil interit* (*Metamorfoze*, XV, 165) – „toate se schimbă, nimic nu pierе”, citat care mai apoi a fost înlocuit cu dictonul *Tempora mutantur nos et mutamur in illis* – „Vremurile se schimbă și noi ne schimbăm cu ele”: un apel neîncetat la flexibilitate, adaptare și la înțelegerea schimbărilor de orice natură drept constantă a vieții omenești.

Fig. 2. *Certamen Covidianum* sau Ovidiu în vreme de Covid 19

¹ Varianta câștigătoare la *Certamen Covidianum* 2020 o puteți asculta aici: <https://www.youtube.com/watch?v=saDgr6tvD34&feature=youtu.be&fbclid=IwAR0xMOXPUnisxxwfpfBuNCni2vyn1LjgSj4DbKKYJ5Uiy1wTHyjHlmXNZtdk>.

Ovidiu a fost, fără îndoială, un poet de succes, atât în timpul vieții, cât și *post mortem*. Aceasta pentru că el însuși și-a negociat, încă din tinerețe, propria identitate și propria poveste, în operele sale, dintre care cea mai valoroasă din punct de vedere literar este socotită *Metamorfozele*, „povești cu oameni ce chipul și-au schimbat” (Ovidiu, *Metamorfoze*, traducere D. Popescu). Și, lucru foarte neobișnuit pentru un poet antic, dar atât de natural pentru unul modern, Ovidiu folosește din plin intertextualitatea și metatextualitatea, implicându-și audiența, la intervale regulate, în scenele și poveștile sale de dragoste, prin adresări directe.

Firește, aici se impun niște amendamente, care, pe cât de simple pot părea pentru un istoric sau pentru un filolog, pe atât de ignorate pot fi de un cititor mai puțin avizat: orice autor este, înainte de toate, un om al epocii sale, care dorește să transmită un anumit mesaj, într-un anumit context social, politic și cultural, unui anumit tip de public, destul de bine țintit, în mijlocul căruia trăiește.

Pergamentul, papirusul, hârtia erau scumpe, educația nu era gratuită și nici pentru oricine ar fi dorit-o (fericiți cititorii din secolul al XXI-lea, care au cu toții acces la opera lui Ovidiu, la un click sau la o librărie distanță, cu costuri minime, căci în nici unul din secolele precedente alfabetizarea și știința de carte nu au fost atât de accesibile și de ieftine!). Transmiterea unei opere de-a lungul secolelor – sau chiar al mileniilor, cum este cazul de față –, prin copierea și recopierea manuscriselor în diverse spații și timpuri, presupune strădania unor copiiști care executau, la lumina lumânării, o muncă sisifică, iar mai apoi tipărirea și retipărirea, la sume cvasi-exorbitante acum câteva secole. Tuturor acestora li se adaugă, în mod evident, și nenumărate circumstanțe care nu depind în totalitate de voința omului (Wilson Nigel, 1991).

Din perspectiva acestui complicat și laborios proces de transmitere a cunoașterii, este un adevărat miracol că un cititor din secolul al XXI-lea ajunge să țină în mână sau în calculator o carte sau un fișier cu poezii scrise pentru tineri care au trăit în Roma antică în jurul anului 17 înainte de Hristos. Însă, orice autor este bine să fie citit și înțeles în contextul epocii sale, oricât de actual ar fi mesajul său pentru societatea contemporană. Iar autorii clasici, precum Ovidiu, au tematici perene: dragostea, jocul, viața și moartea. Unii le transmit folosindu-se de tonalități serioase și grave, iar alții, cum este cazul autorului nostru, în note foarte jucăușe și ironice (ironia – gr. *eironia* – „disimulare”²).

² În comedia grecească veche, personajul numit *eiron* – εἰρων – era cel care își juca rolul astfel încât, prin ascuțimea minții și prin abilitatea sa de a nu ieși în evidență, avea mereu succes de cauză în fața unuia care era fanfaron – gr. *alazon* și se folosea de multe cuvinte pentru a-și etala puterea – Aristotel, *Etica nicomahică*.

Un poet cu multe fețe

Asemenea majorității poezilor – predecesori sau succesori ai săi – Ovidiu și-a dorit cu ardoare să ocupe un loc important în istoria literaturii (*Metamorfoze*, XV, 871-879). Doar că, spre deosebire de alții, acesta s-a îngrijit, de-a lungul îndelungatei și fecunde sale cariere poetice, să le ofere cititorilor săi multe amănunte cu privire la biografia și la activitățile sale literare, iar acestea nu sunt date istorice seci, ci sunt amintiri povestite cu multă abilitate, în funcție de contextul poetic.

După cum am arătat mai sus, o scurtă privire de ansamblu asupra biografiei sale trebuie neapărat pusă în paralel cu istoria Romei, care se rescrie în această perioadă: Ovidiu se naște în anul 43 înainte de Hristos, adică la un an după asasinarea lui Caesar, eveniment care marchează sfârșitul republicii romane, care se transformă treptat, după ani de frământări și de războaie civile, într-un imperiu cu ideologii și pretenții absolutiste (Grimal P., 2002).

Fig. 3. Asasinarea lui Iulius Cesar (43 a.Chr.), pusă în scenă la Roma în anul 2017.

Epoca lui Octavian Augustus, care s-a impus în istorie drept „epoca de aur”³ a culturii latine, a reprezentat o perioadă propice pentru poeți precum Vergiliu, Horațiu sau Ovidiu,

³ Pentru mai multă exactitate, Ovidiu este considerat poetul care face tranziția de la „vârsta de aur” a literaturii latine la cea „de argint”. Facem totuși mențiunea că în literatura de specialitate occidentală din ultimii ani aceste vechi concepte sunt rediscutate și reinterpretate (Hardie P., 2002).

tocmai pentru că activitatea lor literară era încurajată și finanțată de către viziunea politică a împăratului. În calitatea sa de așa-numit poet de curte, întreaga activitate literară a lui Ovidiu, caracterizată de o sinteză creativă și creatoare a tuturor formelor din literatura grecească și latină de până la el, are multe analogii în arhitectura, istoriografia și politica augustană (Hardie P., 2002).

Așa cum el însuși o spune în celebra elegie a zecea din cartea a patra a *Tristelor*, într-o epocă în care erau două căi de a deveni un om de succes la Roma – fie să își prostitueze talentul în for, ca orator, fie să aleagă meseria armelor și să cucerească nu femei, ci cetăți – a ales din prima tinerețe să își urmeze în totalitate pasiunea pentru poezie. La Roma intră în cercul lui M. Valerius Messalla, care încurajează talentul poetic al tânărului, acesta transformându-se destul de repede într-un scriitor de succes. Ovidiu propune, prin poezia sa, o redefinire a lumii proiectate de Augustus, de care se apropie și se distanțează în același timp. Scrierile sale glorifică doar în aparență epoca augustană și îmbie cititorii – care sunt și supușii Imperiului – la reflecție, prezentându-le o lume care se bazează pe amestecul subtil dintre realitatea imediată și ficțiune (Răducan, 2017).

Fig. 4. Statuie a lui Octavian Augustus, Muzeul de Arheologie din Salonic.

Cunoașteți fără îndoială epitaful care stă gravat la Constanța, un pasaj din lirica sa din exil la Tomis:

*HIC EGO QVI IACEO TENERORUM LVSOR AMORVM,
INGENIO PERII NASO POETA MEO.
AT TIBI QVI TRANSIS, NE SIT GRAVE, QVISQVIS AMASTI
DICERE. NASONIS MOLLITER OSSA CVBENT.*

*Sub această piatră zace Ovidiu, cântărețul
Iubirilor gingașe, răpus de-al său talent.
O, tu, ce treci pe aice, dac-ai iubit vreodată
Te roagă pentru dânsul: Să-i fie somnul lin! (Tristia, 3.3.73-76)*

Ei bine, aflați că în tinerețe își compusese un alt epitaf, ușor licențios, în cadrul primei sale opere de dragoste, *Amores*: acolo tânărul poet își dorește ca moartea să îi survină chiar în timpul actului erotic:

*at mihi contingat Veneris languescere motu,
cum moriar, medium solvar et inter opus;
atque aliquis nostro lacrimans in funere dicat:
„conveniens vitae mors fuit ista tua!”*

Traducerea următoare – elegantă și destul de pudică – îmi oferă un bun prilej pentru a vă aminti că orice traducere este mai mult sau mai puțin trădătoare și că pentru a simți nuanțele și înțelesurile de finețe ale unui text, recursul la original este obligatoriu:

*Dat fie-mi mie să-albesc sub stindardul Venerei în slujbă,
Ca totdeauna luptând în bătălie să mor:
Și lăcrimând pe mormântu-mi, oricine așa să grăiască:
„Moartea tot astfel i-a fost cum pân'la urmă-a trăit!” (Amoruri, II, 10, 439-442)*

În *Amores*, prima sa operă, Ovidiu joacă rolul tânărului îndrăgostit, sprintar și glumeț, care trăiește viața din plin, într-o capitală care freamătă de energie vitală.

Fig. 5. Forul Roman în secolul XXI.

Urmează apoi colecția de scrisori de dragoste intitulată *Heroides*, în care înfățișează, sub haina mitului și a unor scrisori personale de dragoste, feminitatea în toate ipostazele sale. Sub numele unor predecesoare cu nume celebre (Penelopa, Medeea, Ariadna sau Sappho) se ascundeau anonimele din Roma: femeia care iubește, de aproape sau de departe, un soț legiuit, un amant pătimaș sau un bărbat care nici măcar nu știe de existența ei. Citiți-le și poate veți înțelege mai bine cum gândesc femeile, dar și ce gândesc bărbații despre femei!

În ciclul erotico-didactic care cuprinde: *Ars amatoria* sau *Ars Amandi* (publicată în două etape – primele două cărți dedicate bărbaților, apoi a treia carte, dedicată femeilor), *Medicamina faciei femineae* (*Cosmetice*) – parțial păstrată – și *Remedia amoris* (*Remediile iubirii*), se autodeclară *uates* (profet) și *praeceptor amoris* (*specialist în ale amorului*) pentru întreaga Romă, adresându-se unui public larg și pestriț de femei și de bărbați, care, după spusele lui, îl adulează (*Arta iubirii*, I, 17). Pe aceștia îi învață cum, când, unde să flirteze și să stârnească atracția erotică, pornind de la eternul principiu: *Ut ameris, amabilis*

esto! („Dacă vrei să fii iubit, fii vrednic de iubire!“), oferind mai apoi și leacuri pentru cei care se jucaseră prea mult cu focul inspirat de Cupidon.

În perioada sa de maturitate (cuprinsă între anii 2 și 8 după Hristos), Ovidiu a creat două opere didactice de mare valoare și frumusețe – *Metamorfozele* și *Fastele* (semnificațiile mitologice ale calendarului roman), în conformitate cu propaganda imperială a lui Augustus. Citiți *Metamorfozele*, scrise de un spirit curios, care își pune întrebări despre lume, care dorește să știe rostul fiecărui lucru din natură, care nu se mulțumește cu răspunsuri gata făcute și nu ia nimic ca atare. Citiți-le și veți vedea cu alți ochi lumea aceasta, aflată într-o continuă schimbare, determinată de legile inexorabile ale firii: de pildă, cum un biet îndrăgostit de propriul său chip (Narcis) se ascunde sub chipul unei flori de narcisă, cum îndărătul unui arbust de laur (Daphne) este o nimfă care nu se lasă iubită de un zeu. Dar nu doar plantele, ci și pietrele, animalele, râurile sau stelele ascund în ele o ființă omenească de demult, care păcătuisă împotriva unui zeu sau a unei legi a firii – anticul concept de *hybris*, care atrage o răzbunare teribilă din partea universului! Alteori însă, pietrele sunt aduse la viață, prin puterea iubirii unui Pigmalion, care creează o statuie, pe care zeița frumuseții, atât de crudă și de geloasă uneori, o transformă în femeie.

În anul 8 Ovidiu este relegat⁴ la Tomis, de unde nu se mai întoarce, în ciuda numeroaselor sale acțiuni de revenire la Roma, ilustrate de lirica sa din exil. Motivele acestei relegări nu sunt nici până astăzi pe deplin cunoscute, deși faimoasa sintagmă *carmen et error* („o poezie și o greșală”) a dat naștere mai multor interpretări. Poezia este, fără îndoială, lirica erotică, în răspăr cu politicile augustane de revigorare a moralității, dar nu se cunoaște cu exactitate vina politică a autorului. În anii exilului (8-17/18 după Hristos) au apărut cele cinci cărți de scrisori din *Tristia*, cele patru cărți din *Epistulae ex Ponto* și poemul invectiv numit *Ibis*. Nu îl judecați prea tare pentru lungile lui lamentații și pentru disimularea pe care și-a păstrat-o întreaga viață: era o vreme în care literatura nu era artă pentru artă, ci avea și o valoare utilitară importantă, aceea de a-i aduce scăparea din exil și reîntoarcerea la Roma. Moare în anul 17, conform Cronicii lui Eusebiu, transmisă de Hieronymus și este înmormântat la Tomis (Răducan, 2017).

⁴ Relegarea era o formă mai ușoară de exil: Ovidiu își păstra proprietățile și averea și are dreptul să comunice cu familia.

Invitație la lectură

Citiți-l pe Ovidiu și vi se va părea superficial, jovial și jucăuș, ori că își schimbă măștile, metamorfozele și poveștile după cum bătea vântul – când seducător și malițios, când trufaș și copilăros, când ticălos și tandru, când trist și pontic, când prefăcut și îndrăzneț. Niciodată sondând profunzimi adânci, doar întrezărind câte o sclipire în concret și în imediat. Niciodată arzând înflăcărat, ci doar aruncând ici-colo câte o scânteie. Doar reamintind, din când în când, după ce ne dezvăluie o întreagă paletă imanentă de chipuri și de forme, că *Est deus in nobis* („Este un dumnezeu în noi“ – *Faste*, 6, 5). Netrăind neapărat ceea ce scria în poezii, ci mai degrabă lăsându-se trăit și, mai ales, îmbiindu-și cititorii, de-a lungul a două milenii, să trăiască, să iubească și să se joace (Răducan, 2017).

Fig. 6. Invitație la lectura operelor lui Ovidiu și în timp de pandemie.

Poate că nu îl veți descoperi pe ecranul telefonului sau între paginile cărții pe Publius Ovidius Naso, cel care va fi fost el cu adevărat, însă veți afla atât de mult despre voi, cei care sunteți acum!

Fotografiile sunt din arhiva personală a autoarei.

Bibliografie

Aristotel, 1988. *Etica nicomahică*, traducere de Stela Petecel, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Chiriță C., 2010. *Drum bun, cireșari!* Editura Litere, București.

Grimal P., 2002. *Secolul lui Augustus*, Editura Corint, București.

Hardie P., 2002. *The Cambridge Companion to Ovid*, Cambridge University Press, Cambridge.

Ovidiu, 1965. *Fastele*, traducere de I. Florescu și T. Costa, Editura Academiei, București.

Ovidiu, 1972. *Metamorfozele*, traducere de D. Popescu, Editura Științifică, București.

Ovidiu, 2007. *Arta iubirii*, traducere de Maria-Valeria Petrescu, București, Gunivas.

Ovidiu, 2007. *Lirica exilului*, traducere de T. Naum, București, Gunivas.

Răducan Ana-Maria, 2017. *Același și mereu altul. Viețile lui Ovidiu în dramaturgia românească în Savin Viorel (coord.), Viețile poetului*, Editura Vicovia, Bacău.

Răducan Ana-Maria, 2017. *Din exil, cu dragoste – jocuri și variațiuni ovidiene – în Savin Viorel (coord.), Viețile poetului*, Editura Vicovia, Bacău.

Vintilă Horia, 2016. *Dumnezeu s-a născut în exil. Jurnalul lui Ovidiu la Tomis*, Editura Vreamea, București.

Wilson Nigel, 1991. *Scribes and Scholars: A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature*, Clarendon Press, Oxford.

<https://www.youtube.com/watch?v=sADgr6tvD34&feature=youtu.be&fbclid=IwAR0xMOXPUnisxxw pfBuNCni2vyn1LjgSj4DbKKYJ5UiylwTHyjHlmXNZtdk>, consultat pe 01.11.2020.

